

Sønderjydsd kronedvalg og Lånekassen for Sønderjylland.

Af Axel Hulegaard.

Mange af de personer, der på begge sider af den gamle grænse under en eller anden form var medvirkende ved genforeningens praktiske tilrettelægning og deltog i de foranstaltninger, der så at sige inden for alle forvaltningsgrene påkrævedes for at bringe Sønderjylland virkelig tilbage til moderlandet, er allerede døde, og resten er vel nu godt oppe i årene. Det er at antage, at der tid efter anden vil fremkomme et fyldigt, historisk materiale fra disse folk i form af dagbøger, erindringer etc. vedrørende en række tekniske genforeningsopgaver og disses gennemførelse. En del har jo allerede set dagens lys og mere kan sikkert ventes.

I Sønderjydske årbøger 1. halvbind 1949 p. 1—55 har Orla Buhl meddelt en række erindringer fra sin medvirken ved en række af genforeningens økonomiske foranstaltninger, derunder bl. a. også vedrørende det såkaldte sønderjydske kronedvalg og vedrørende den endnu virkende Lånekasse for Sønderjylland. Erindringerne fremtræder i stærkt subjectiv form og med en række påstande og betragtninger, der i ikke ringe grad kunne egne sig til diskussion og efterprøvelse, men erindringer er jo nu engang erindringer, og den subjective opfattelse af personer og problemer må naturligvis være memoireforfatteren forbeholdt. En historiker, der senere engang ville tage dette hæfte af S. å. frem som kilde til historisk fremstilling, vil sikkert også hurtig blive klar på, at erindringerne fremtræder uden videre dokumentation og uden større støtte i samtidige optegnelser — altså i alt væsentlig beror på forfatterens hukommelse — og ens hukommelse alene er som almindelig bekendt et skrøbeligt grundlag for historieskrivning.

Da meddelelserne imidlertid har fundet plads i S. å. — og alene af den grund — har jeg fundet det rigtigt at føje nogle bemærkninger til vedrørende rene fakta angående de to institutioner, der er nævnt i denne artikels overskrift, idet jeg søger min berettigelse hertil i den omstændighed, at jeg fra oprettelsen til afslutningen fungerede som sekretær i Kroneudvalget, og at jeg fra 1920 og indtil nu har deltaget i ledelsen af lånekassen.

Først skal det anføres, at der vedrørende lånekassen i 1945 er udarbejdet og trykt et jubilæumsskrift, der — ganske vist kortfattet — giver en række faktiske oplysninger om lånekassens stiftelse og senere virksomhed gennem de 25 år, 1920—45 (Lånekassen for Sønderjylland gennem 25 år 1920—1945, København 1945). Skriftet er udarbejdet på grundlag af oplysningerne i lånekassens arkiv, derunder særlig de samtidige mødereferater og indeholder efter sin karakter kun fakta og så at sige ikke ræsonnementer.

Endvidere vil der være anledning til at erindre om, at Kroneudvalget i august 1921 til regering og rigsdag har afgivet en beretning, (der også foreligger trykt) om dets virksomhed — underskrevet af samtlige udvalgets medlemmer — og det fremgår bl. a. heraf, at udvalgets virksomhed har været ret omfattende, og at lånekassen kun er et enkelt resultat heraf.

Udvalgets opgave blev nærmere bestemt således:

- 1) at foretage en nøje undersøgelse af, hvor mange og hvor store kronelån sønderjyderne har optaget her i kongeriget og under hvilke former og på hvilke vilkår de er optagne,
- 2) at bistå sønderjyderne med opretholdelsen af en midlertidig kronekredit på rimelige vilkår og
- 3) i det hele at overveje og eventuelt stille forslag om, hvilke foranstaltninger, der bør og kan foretages for

at gøre overgangen fra mark til krone så let som mulig for det økonomiske liv i Sønderjylland.

Det var de under 1 og 2 nævnte opgaver, der gav anledning til udvalgets nedsættelse allerede da — december 1919 —, idet der på det tidspunkt var stor nervøsitet over for de betydelige kronelån, sønderjyderne havde optaget midlertidigt i kongerigske banker til indfrielse af deres hypotekgæld; der gik rygter om opsigelser i stor stil, om ublu låne- og fornyelsesvilkår o. m. a. Sagen var jo, at ingen havde regnet med, at genforeningen ville trække så længe ud som den gjorde, hvad der bl. a. havde givet sig udtryk i, at de pågældende lån i kongeriget i meget stort omfang var optaget som 3 eller 6 måneders vexellån.

At det var denne akutte situation og en eventuel midlertidig lånevirkosomhed til hjælp overfor denne, der gav anledning til udvalgets nedsættelse fremgår bl. a. klart af de indledningsbemærkninger, hvormed minister H. P. Hanssen bød udvalget velkommen og af den skrivelse, hvori han foreslog statsministeren udvalgets nedsættelsen. Spørgsmålet om den senere lånekasse, der jo først skulle virke efter genforeningen og over for helt andre låntagere kom først til at ligge for noget senere.

Men den under 3 nævnte opgave ville jo under alle omstændigheder på et eller andet tidspunkt have krævet et udvalg eller et andet administrativt apparat, og dette spørgsmål havde da også forinden været drøftet både i det såkaldte Kriegerske udvalg og inden for Finansministeriet, ligesom sikkert Vælgerforeningens økonomiske udvalg også havde drøftet disse forhold, der ikke blot drejede sig om sønderjydernes adgang til kreditforenings- og hypotekforeningslån, men også om bankernes og sparekassernes fremtidige virksomhed, deres forsyning med midler, amternes og kommunernes financiering, statsintradernes ordning — og som det senere viste sig altså lånekassen som suppleringsinstitut.

Det var imidlertid de under 1 og 2 nævnte opgaver, der særlig trængte sig på, og her gik udvalget omgående i gang med at søge oplysninger indhentet — ikke som foran p. 28 påstået gennem Nordslesvigsk Kreditforening — (det havde været påtænkt at benytte denne institution til som kontrolforanstaltning at skaffe også oplysninger fra debitorerne, men det viste sig vistnok praktisk uigennemførligt), men direkte ved korrespondance mellem udvalget og samtlige danske banker og bånkhuse.

Resultatet af denne undersøgelse vedrørende sønderjydernes midlertidige lån i kongeriget til indfrielse af deres markgæld forelå ret hurtigt og viste, at det samlede beløb, der var lånt, kunne anslås til 50 a 60 mill. kr. Undersøgelsen viste endvidere, at rente- og provisionsvilkårene for disse lån næppe var anderledes eller værre end normalt på pågældende tidspunkt, hvor pengemarkedet i det hele var stramt og trykket, og navnlig viste undersøgelsen, at den påståede fare for opsigelse og inddrivning af disse lån ikke var akut. Det var under denne forudsætning — at store dele af disse lån krævedes indfriet — at man i udvalget fra første færd havde omgædedes med planer om en midlertidig lånevirkosomhed — gennem staten eventuelt sammen med storbankerne — for at disse midlertidige krediter kunne opretholdes, indtil kreditforeninger, hypotekforeninger, banker og sparekasser o. s. v. i Sønderjylland kunne optage deres normale funktion. Udvalget siger i sin beretning til regeringen herom følgende:

Efter at det således ved disse undersøgelser havde vist sig, at faren for låns opsigelse og forfald i større omfang straks eller i nærmeste fremtid næppe var nærliggende, måtte udvalget, der til indfrielse af sådanne forventede opsagte lån oprindelig havde tænkt sig at søge om statsunderstøttelse, nødvendigvis ændre sine dispositioner noget, idet man nu rettede sine bestræbelser på at formå de banker, der virkelig opsagde sønderjyders midlertidige lån til at

prolongere disse, hvorhos man særlig rettede sin opmærksomhed på de foranstaltninger, der ved genforeningens indtræden ville være ønskelige, dels forsåvidt angik en lempeelig afvikling af de forannævnte veksellån, der jo væsentlig var optagne til indfrielse af markprioriteter i faste ejendomme og følgelig væsentlig var tænkt indfriede ved hjælp af kreditforeningslån i de — nye og gamle — kreditforeninger, der efter genforeningen måtte komme til at virke i de generhvervede sønderjydske distrikter, dels på sådanne foranstaltninger, som kunne bidrage til at stille de næringsdrivende i Sønderjylland på en sådan økonomisk fod, at konkurrence med kongerigets købmandsstand blev mulig.

Denne påtænkte midlertidige lånevirkosomhed blev altså opgivet, og udvalgets arbejde koncentrerede sig derefter om landsdelens finansiering efter genforeningen, hvis tidspunkt stadig lå i det uvisse. Det drejede sig her i første række om kreditforeningsforholdene og derunder særligt Sønderjyllands Kreditforening. Herom kan i det hele henvises til denne kreditforenings jubilæumsskrift, hvor der er givet en fyldig og loyal fremstilling af disse forhold, og hvoraf det ogsaa fremgår, at den medvirken, udvalget og dettes formand ydede ved denne kreditforenings start og første virksomhed var af ikke ringe omfang og af væsentlig betydning.

Men der var jo ogsaa andre opgaver af financierel art ved genforeningen end kreditforeningen — bankerne og sparekasserne f. eks. — som udvalget tog op. Lad mig i al korthed nævne, at alle lokale banker ved udvalgets formidling fik stillet kronekapital til rådighed af staten som indlån til billig rente. Det drejede sig for de 4 større lokale bankers vedkommende om 3 mill. kr. til hver og tilsvarende mindre beløb — afpasset efter balancerne — for de øvrige banker, ialt ca. 20 mill. kr. Udvalget formåede endvidere Nationalbanken til at tilbyde de sønderjydske banker i overgangstiden en særlig rediskonterings-

ordning, hvorom Nationalbanken den 6/2 1920 tilskrev udvalget således:

I tilslutning til de forhandlinger, hvori direktør Ussing har deltaget angående kreditgivning til nuværende sønderjydske banker, der efter genforeningen frygter at komme til at stå blottet for kronemønt, skal vi efter derom af det ærede udvalg udtalt ønske meddele, at Nationalbanken ikke anser sig berettiget til at give blankokreditter. Derimod er banken villig til at rediskontere vekslers på indtil 6 måneders løbetid for de pågældende sønderjydske banker, når der i mangel af anden oktrojmæssig sikkerhed, for vekselgælden til sikkerhed stilles skadesløsbreve, udstedte med panteprioritet i ejendomme i væsentlig lighed med et udkast, der tidligere er overgivet udvalget, og hvoraf afskrift følger, hvorhos vi forhåbentlig vil kunne tilstå de pågældende banker $\frac{1}{2}$ % afslag i den gældende diskonto, uden at vi dog i så henseende kan binde os til nogen bestemt periode, og idet vi med hensyn til beløbenes størrelse ikke kan fixere noget bestemt beløb, samt idet vi overhovedet forbeholder os frit skøn i hvert enkelt rediskonteringsstilfælde.

Det er denne plan — om assistance før genforeningen — som Buhl rejste på mødet, og som han omtaler p. 31, der har foranlediget dette svar. Det er altsaa ikke rigtigt, at der intet „hørtes på den foranledning“, men det er rigtigt, at svaret ikke var tilfredsstillende, og den skitserede ordning fik ikke større — om overhovedet nogen — praktisk betydning.

Buhls tanke dengang var, såvidt jeg forstod den, ikke som har: siger p. 31 at skaffe lånemuligheder for de folk, der senere kunne henvises til lånekassen (altså de, der ikke kunne stille bænkmæssig sikkerhed), men tværtimod at lette driftslån til næringsdrivende, der ejede helt eller delvis ubehæftet fast ejendom og også derigennem at udstrække den endelige prio-

ritering over et længere tidsrum (jvfr. også herom udvalgets betænkning p. 9 i. f.).

Med hensyn til sparekasserne sørgede man også der for midlertidige statsindlån (noget over 1 mill. kr.), men iøvrigt blev sparekassernes stilling — der i Sønderjylland bl. a. på grund af de der eksisterende raiffeisenkasser m. v. frembød særlige vanskeligheder — undergivet behandling i et særligt af Handelsministeriet nedsat udvalg, hvori Kroneudvalgets formand fik sæde. Forinden dette skete, havde dog Kroneudvalget haft forhandlinger med de sønderjydske sparekasser, bl. a. ved et stort fællesmøde i Åbenrå med repræsentanter fra samtlige kasser i landsdelen.

Udvalget fremskaffede endvidere en række betydelige lån til amts- og bykommunerne dels hos staten dels hos andre institutioner, derunder et ret betydeligt lån hos Statsanstalten for Livsforsikring til amterne (4 mill. kr.). Endvidere statslån til forskellige elektricitetsselskaber, digelag samt afvandings-selskaber. Endvidere blev selve loven om kronemøntens indførelse i Sønderjylland behandlet i udvalget.

Det vil fremgå af det foranstående, der er fremstillet meget kortfattet og summarisk, men som udelukkende støtter sig på den forannævnte også af direktør Buhl underskrevne beretning fra udvalget, at når denne foran p. 28 kommer til det resultat, at udover forberedelsen af lånekassen kom udvalget ikke til at spille nogen afgørende rolle, så er dette urigtigt.

Direktør Buhl antyder endvidere — hvis jeg forstår nogle bemærkninger (foran p. 29) rigtigt — at udvalget skulle have vist lyst til at gå uden for sin kompetence, f. ex. ved at blande sig i valutaregulering, skatteproblemer etc. Hvis denne forståelse er rigtig, må påstanden bestrides. Udvalget greb utvivlsomt ikke ind på andre felter end kommissoriet omfattede og i mange tilfælde endda kun efter opfordring fra de interesserede, sønderjydske kredse. Som direktør Buhl også antyder, er forholdene i ministeriet således, at hver departementschef våger skin-

sygt over, at hans ressort ikke angribes — og i den henseende var vistnok Koefoed og P. O. A. Andersen lige nidkære.*)

Tilbage af Kroneudvalgets gerninger er så Lånekassen for Sønderjylland, der eksisterer endnu og derfor blev udvalgets mest blivende men ingenlunde eneste resultat.

Spørgsmålet om en sådan lånekasse var som tidligere bemærket ikke et spørgsmål, der straks lå for — den lånevirk-somhed, der oprindeligt havde været påtænkt, havde alene taget sigte på en hjælpeaktion over for de formentlig betrængte vekseldetitorer med hensyn til deres lån i kongeriget — men ret hurtigt efter at man havde drøftet de normale kreditinstituti- oners kapacitet efter genforeningen (kreditforeninger, hypo- tekforeninger, banker og sparekasser) kom det frem, at dermed ville ikke alle sønderjydske næringsdrivende og landbrugere blive tilstrækkelig hjælpne, og udvalget siger herom i den ofte citerede beretning:

I det hele har udvalget anset det for det heldigste for det økonomiske liv i Sønderjylland, at de til dettes betje- ning og fremme eksisterende og egnede sædvanlige organer i størst muligt omfang kom til at opfylde deres funktioner, således at næringslivet og finanslivet hurtigst muligt brag- tes ind under de former, der for fremtiden turde anses for at blive ønskelige som normale og sædvanlige.

Som følge af dette princip har udvalget ment, at sådan- ne næringsdrivende, som måtte være i stand til at stille

*) Det lyder derfor også noget usandsynligt, at Koefoed (som de- partementschef) skulle have afgivet indstilling, da det blev bestemt, at anvende 10 mill. kr. til anlæg i Sønderjyllands Kreditforenings ob- ligationer. P. O. A. Andersen havde allerede i Kroneudvalgets møde den 20/12 1919 haft forslaget fremme, og anbringelsen af statens mid- ler sorterede alene under ham. Heller ikke Statsministeriet havde noget med dette spørgsmaal at gøre (cfr. p. 46). Det er heller næppe rigtigt, at der samme dag som mødet var i Nationalbanken den 8/5 1920 blev givet meddelelse om finansminister Neergaards tiltrædelse af statens køb for indtil 10 mill. kr. I al fald fremgår det af et brev fra P. O. A. Andersen til direktør Callø af 29/5 1920, at han havde forhandlet med Neergaard om spørgsmålet, at denne stillede sig vel- villig, men at spørgsmaalet endnu dengang ikke var definitivt afgjort.

egentlig bankmæssig sikkerhed af den ene eller anden art, straks burde henvises til at opnå den for dem fornødne kredit hos de lokale banker, og som foran udviklet har man på forskellig vis søgt at sætte disse i stand til her at opfylde deres normale funktioner. Imidlertid blev det under disse forhandlinger fra sønderjydske side med stor styrke og med megen vægt hævdet, at et ikke ringe antal sønderjydske næringsdrivende ikke ville kunne opnå driftslån på denne måde, idet de på grund af deltagelse i krigen, en under krigen eller de abnorme kursforhold stedfunden etablering etc. ikke ville være således situeret, at bankerne kunne formodes at akceptere dem som „kunder, der var i stand til at stille bankmæssig sikkerhed“. Dette førte udvalget ind på tanken om oprettelse af en lånekasse“.

Lånekassens nærmere udformning skete i månederne februar-marts-april 1920. Helt blev Kroneudvalgets forslag ikke akcepteret af ministeriet, men dog i det væsentlige. Den første bestyrelse blev Kroneudvalgets medlemmer — udvalget var bl. a. i denne anledning et par måneder ind i 1920 blevet suppleret med et medlem fra Tønder amt, bankdirektør Rossen, men det var ikke udvalget, „der konstituerede sig som lånekassebestyrelse“ (p. 28), men efter lovens ord de pågældende personer, der blev udnævnt først af administrator, senere af finansministeren. J. H. Schmidt, Refslund Poulsen og Callø blev medlemmer i 1922 og alene af lånekassens bestyrelse, men aldrig af Kroneudvalget, der var nedsat af det midlertidige sønderjydske ministerium (cfr. noten p. 25 og p. 43).

Det er foranstående kendsgerninger, som jeg af hensyn til senere historieskrivning har fundet det påkrævet at meddele, men jeg skal iøvrigt overlade til læserne at drage de nødvendige slutninger heraf til kommentering og korrigerende af Orla Buhls artikel og betragtninger.

Et par yderligere mere underordnede punkter, hvor direktør

Buhls erindring svigter, må jeg til slut for en ordens skyld have lov til at nævne.

P. 1, p. 4 og p. 8 går Buhl ud fra, at kammerherre Haarløv fra første færd var udset til administrator i den sønderjydske landsdel. Det var imidlertid til stiftamtmand i Haderslev, han var designeret, idet spørgsmålet om udnævnelse af en administrator dengang slet ikke forelå og først kom frem, da det i maj 1920 blev besluttet at overtage administrationen og besætte landsdelen — noget før den egentlige genforening.

Det var — efter hvad jeg mener at vide — ikke som anført p. 15 — vexellerer Henriques, der foreslog staten at realisere de opkøbte obligationer, og det er heller næppe rigtigt, at dette salg var oprindelsen til nødvendigheden af senere hjælpeaktioner.

Selv om jeg iøvrigt ikke mener at kunne eller burde gå nærmere ind på direktør Buhls bedømmelse af personer, situationer o. lign., kan jeg dog ikke tilbageholde to bemærkninger: Den ene vedrører beretningen om Kroneudvalgets genesis og Glückstadts kandidatur. Glückstadt var for det første ikke i landet på pågældende tidspunkt (jfr. Landmandsbankkommissionens betænkning p. 7) og var optaget af som regeringens tillidsmand at ordne genforeningens finansproblemer i forhold til Tyskland og de allierede, senere som en art finansdiktator at ordne Østrigs finanser. Hans position var endvidere på det tidspunkt så overvældende, at frygten for, at han kunne anbringes eller ville lade sig anbringe i et beskedent arbejdsudvalg som det her omhandlede, må forekomme helt uden for det rimelige. Det lå vistnok langt under hans aspirationer, og jeg tror ikke finansminister Brandes noget øjeblik kunne have tænkt sig at tilbyde ham et sådant hverv.

Det andet er bedømmelsen af de forskellige personer, der forekommer meget ujævn. Medens Nationalbankens direktører næsten betragtes som halvguder — endog i den grad, at der fin-

des anledning til at opnotere, at en af disse gav Buhl ret i „et andet underordnet problem“, der ikke engang nærmere gøres rede for, forekommer bedømmelsen af Kroneudvalgets formand og tildels også af Hammerich at gå i modsat retning. Dog alt dette er jo et personligt skøn og står naturligvis alene for memoireforfatterens egen regning, men jeg må måske dog sige blot et par ord vedrørende forholdet mellem nationalbankdirektør Ussing og Kroneudvalgets formand. Det er rigtigt, at disse to mænd ikke stod i noget cordialt forhold til hinanden, men at sige, at der var „blod imellem dem“ er dog vistnok alt for stærkt. Og de to mænd stod — hvad deres embeder nødvendiggjorde — så at sige i dagligt samarbejde med hinanden. Der var vistnok ikke nogensomhelst grund til at frygte, at den førstnævnte ikke ville være i stue med sidstnævnte (det var de meget hyppigt), og om nogen „tilsigelse“ var der selvfølgelig ikke tale, men om en indbydelse i sagens interesse og i de to institutioners fælles interesse i sagen. Udvalget havde iøvrigt allerede den 7/1. 1920 ved en skrivelse til Nationalbanken påbegyndt forhandlingerne om en række finansielle spørgsmål, der ville foreligge ved genforeningen, og dette var indledningen til det omtalte møde den 23/1. Der foreligger også korrespondance om problemerne mellem Ussing og Andersen i dagene før mødet.

Det har med foranstående ikke i nogen måde været hensigten at fravriste direktør Buhl nogle af de laurbær, han med hensyn til genforeningens økonomiske foranstaltninger utvivlsomt har krav på, men kun at stille tingene rigtigt på plads med hensyn til de to i overskriften nævnte institutioner. Og jeg vil endvidere gerne tilføje, at jeg er klar på, at de officielle kilder (protokoller og mødereferater etc.) måske i og for sig giver Buhl en mindre fremtrædende rolle, end han egentlig havde, hvad der hænger sammen med, at han — som det også fremgår af hans egen artikel — mere førte sin politik mellem og bag kulisserne og kun i ringere grad for åbent tæppe og i plenarmøderne.

Axel Hulegaard.